

Юрій ОСТРОВСЬКИЙ, Мар'яна ПЕЛЕХ

*Кафедра реставрації творів мистецтва
Львівської Національної академії мистецтв*

НОВІ МАТЕРІАЛИ ДО ІСТОРІЇ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА РЕСТАВРАЦІЇ БОГОРОДЧАНСЬКОГО ІКОНОСТАСА У ХІХ СТ.

**(Атрибуція нововіднайдених фотографій іконостаса Воздвиженської церкви
із Скиту Манявського 1698–1705 рр. у церкві м. Богородчан)**

29.06.2008 р. у Львові на Міжнародному ярмарку колекціонерів з'явилися дві старі оригінальні світлини, наклеєні на картонні планшети з зображенням іконостасів. На них мене вивів п. Андрій Олійник, за що складаю йому щирі слова подяки і за зрозуміння історичної вартості цих фотодокументів.

На одній фотографії є зображення іконостаса церкви Св. Миколая в м. Бучач. Розмір фото 23 x 29 см. /Розмір картонного планшета 27,6 x 34 см/. На лицевій стороні світлини, у правому нижньому кутку наклеєна марка круглої форми, діаметр = 20 мм., з написом “ФОМ. ІГНАТІЙ НІМАНД. БУЧАЧ”. На звороті, по центру знизу, напис від руки чорним чорнилом: “Іконостас з церкви св. О. Миколая в Бучачі”.

Особливу цінність представляє друга світлина. Розмір фотографії

25 x 30 см /Розмір планшета 31,6 x 37 см /. На звороті, у лівому нижньому кутку напис від руки олівцем “Богородчанський іконостас”.

Обидві світлини високої якості і дійсно є цінними історичними документами давнього мистецтва України, бо передають стан “буття” цих визначних пам'яток у минулому. Без сумнівів, на них зафіксовані відомі шедеври нашого минулого, що є надзвичайно цінним для історико-мистецьких та реставраційних досліджень [1]. На другому фото представлений іконостас з Хрестовоздвиженської церкви монастиря Скит Манявський, але розміщений саме у дерев'яній Троїцькій церкві Богородчан, яка простояла тут до травня 1916 р. Сюди іконостас був куплений і встановлений після розформування монастиря у вересні 1785 р. Сама Троїцька церква датується 1740 р. Як бачимо з фото, вона мала досить цікаву просторово-планувальну структуру як на храм дерев'яного будівництва тодішньої Східної Галичини. Із світлини видно, що це був тринефний однозальний храм з під-

вищеним центральним нефом, у бічних стінах якого були віконні прорізи. Поділ на нефи здійснений з допомогою дерев'яних стовпів, які підтримували повздовжні і поперечні у бічних нефах, дугові аркові вирізи оформлені профільованими архівольтами. Дерев'яне склепіння центрального нефу було у вигляді повздовжнього циліндричного зводу.

До цієї пори, як видається нам, про стан збереження і розміщення іконостаса у церкві Богородчан взагалі нічого не було відомо і не повідомлялося у науковій літературі, також і в останніх публікаціях, присвячених цій пам'ятці [2 – 6]. З фото стає зрозумілим, що висота склепіння церкви сягала більше 11 м., іконостас, розміри якого приблизно 11 м. у висоту і більше 13 м. по фронті, був тут виставлений повністю. Бічні вівтарі були розміщені з легким кутом у плані стосовно центральної частини. Помічаємо також, що іконостас не був розміщений на солі, а навпаки стояв у заглибленні, стосовно настилу плит кам'яної підлоги центрального нефу. Напевно це було зумовлене його повною висотою стосовно висоти внутрішнього простору церкви.

Подібних фотографій немає і у фототеці Національного музею ім. А. Шептицького у Львові. Правда, завдяки цій віднайденій світлинці вдається визначити декілька старих фото з альбому фототеки Національного музею, як виконаних у церкві Троїцької церкви Богородчан, тільки з якого часу вони походять сказати важко, але вже точно знаємо, що вони були зроблені тут до Першої Світової війни і вірогідно є одночасовими з нововіднайденим фото [7]. Фототечні світлини фіксують фрагменти іконостаса в місцях його примикання до дерев'яних арок, які розмежовували центральний неф храму і вимагали вкорочення двох, других за порядком від країв, колон апостольського ряду. Вони були вкорочені у нижній частині.

Іконостас з Хрестовоздвиженської церкви монастиря Скит Манявський, розміщений у дерев'яній Троїцькій церкві м. Богородчани. Світлина 1894(?) р.

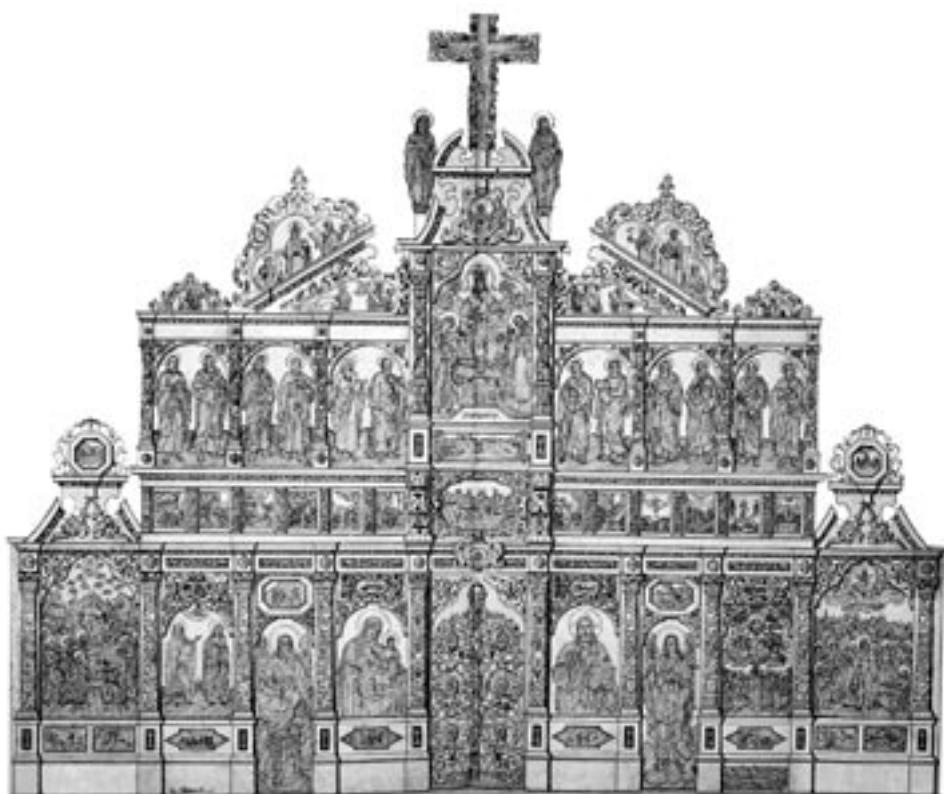
Богородчанський іконостас цікавить нас не тільки тому, що це визначна пам'ятка нашої національної культури, але і тому, що цей твір мистецтва був одним з перших реставрованих об'єктів українського мистецтва у Галичині за державні кошти згідно рішення Галицького Сейму, до того ж тут застосувалися нові, на той час, дослідницькі методи в плані вивчення, – фіксація, обміри і фотографування.

Також про процес характеру досліджень і фіксування прекрасно свідчать матеріали фонду графіки Львівського історичного музею, де збережені рисунки і обмірні креслення Бучацького, Богородчанського та Рогатинського іконостасів, виконаних Юліаном Макаревичем [8] в процесі передреставраційних досліджень, які ініціював Войцех Дідушицький. Один з рисунків цієї збірки датований 1884 роком.

Під час Першої світової війни перед черговим наступом російських військ у травні 1916 р. Богородчанський іконостас, як тодішню пам'ятку за-

гальнодержавного значення [9], було демонтовано і евакуйовано через Краків до Відня. У жовтні того ж року його передано для зберігання до Австрійського музею мистецтва і релігії у Відні. "... в листопаді того ж 1916 р. Управа Віденського округу вирішила ідентифікувати знахідку і тому започаткувала пошук копій давніх зображень іконостаса. Це завдання доручили Краківській мистецько-історичній комісії Академії наук, а згодом ідентифікацією пам'ятки зайнялася Львівська консерваторська комісія. Копії зображень іконостаса доручили виконати львівському фотографу Йозефові Яворському. З невідомих причин в грудні 1917 р. Відень припинив пошук фотокопій" [10, – С. 14 – 15. Див. також 3].

До цього часу нам були відомі дві опубліковані реконструкції цілості іконостаса: за рисунком Ю. Макаревича, поміщений у праці Войцеха Дідушицького 1886 р. [11], та реконструкція Михайла Драгана 1925 р. [12]. В останньому дослідженні, в альбо-

*Богородчанський іконостас.
Креслення Юліана Макаревича, 1886 р.*

мі-каталозі 2005 р. видання, стосовно Богородчанського іконостаса подана реконструкція, яка дійсно є найбільш правдоподібною [2]. Тут вірніше подане розміщення ікон в ярусі з апостолами. До речі, саме так і поступив при своїх реконструктивних дослідженнях і Ю. Макаревич у 1886 р.

Наразі маємо декілька робочих гіпотез стосовно мети виготовлення цих фотографій:

– іконостас зацікавив Войцеха Дідушицького (1848–1909) у 1880 р., і перші реставраційні роботи тривали до 1883р., їх проводив Казимир Шольц, отже і нововіднайдене фото може походити з цього часу;

– могли виготовлятися для першої Польсько-Руської археологічної виставки у Львові 1885 р. Тут, до речі, був виставлений іконостас з церкви Св. Духа у Рогатині;

– для виставки з нагоди з'їзду “Археологів польських і руських” у Львові 10.09.1888 р. його учасники прийняли ухвалу про внесення цього об'єкту до списку пам'яток державного значення;

– віднайдене фото “Богородчанського іконостаса” могло виконуватися приблизно у 1894 р. на замовлення Виставкового комітету крайової виставки у Львові того ж року. До оргкомітету цієї виставки входив і Володимир Дідушицький (1825–1899),

один з ініціаторів дослідження та реставрації цього іконостаса [13]. Тоді парафіяни церкви виступили проти демонтажу і перевезення іконостаса на виставку до Львова. Вірогідно, що автором фото міг бути Львівський фотограф Йозеф Яворський. Можливо, що фотографія іконостаса з Бучача також походить з цього часу і була виконана з подібною метою.

Наразі не віднаходимо ніяких згадок про експонування цих фотографій на виставці 1885 р. [14] і Краєвій виставці у Львові 1894 р. [15]. Тому можна припустити, що віднайдені світлини виготовлялися для Львівського з'їзду “Археологів польських і руських” у 1888р., хоча з стовідсотковою впевненістю про це говорити ще рано.

Стосовно іконостаса з Скиту Манявського, хочемо навести цікаву цитату з тепер вже бібліографічної рідкості – “Нарисів з історії українського мистецтва” 1922 р. видання, Миколи Голубця [16] /Надалі дотримуємося авторської стилістики тексту/. “Найбільш популярним серед дослідників пам'ятником галицько-українського малярства XVII ст. являється Богородчанський іконостас, що повстав богоугодними трудами черців Манявського Скита... Першим, що звернув увагу на наш пам'ятник був польський дослідник-аматор Войтіх гр. Дідушицький, який займався його реставрацією та описанням, що викликало в свій час багато шуму і, правду кажучи, відвинуло на чергу питання існування своєрідного українського малярства. Сталося це 1880 р. і дата ця стала епохальною для історіографії мистецтва галицької України. Присутний при “відкритті” Богородчанського іконостаса французький журналіст Тессо висловився, що “колиби така дорогоцінність находилася у Франції, то там цілий народ складав би лепти на удержання пам'ятника”. На жаль пам'ятником українського мистецтва заінтересувалися чужі дослідники: для українських остав він далі, як і був, невідомим...“ Богородчанський іконостас – писав в епохальній своїй розвідці Дідушицький – зівсім не є відокремленим явищем. Є це одначе вершок українського мистецтва і, мабуть, немає рівні йому на цілому просторі українських земель. Як мабуть нічого певного не можна до тепер (1880 р.) говорити про це чи українці самі були творцями кращих картин со-

творених на Україні, назва “українського мистецтва” не є зівсім надто сміливою. В давніх українських воеводствах польської річ посполитою витворилося мистецтво таке окреміше, що належить йому оконечно очеркненне самобутнього мистецтва, відрубної школи, і то не иншої, як староукраїнської. Це мистецтво придержувалося ритуальних церковних приписів, тільки поступенно переманюваних під впливом Заходу; однак спосіб, в який воно зображувало традиційні сцени зовсім новий. Уже в найдавніших іконах, що сягають другої половини XV ст. бачимо о много свобідніше трактованне біблійних сцен, пригадуючи школу Джота, бачимо постаті одягнені в тогочасні місцеві строї. В епосі Вазів діждалося староукраїнське малярство, повного розцвіту і тоді то сотворено прекрасні іконостаси, в яких візантійська традиція не рідко в цілості проникнута духом Заходу. Бачимо на них ті самі зображення що давніше; але не візантійські непорушні постаті виведені сліпо після споконвічного канону заповнюють собою поверхні картин; бачимо там живих людей, повних правди і чару, а деколи навіть одягнених в місцеві костюми. В глибині картини виступають дивні, серед золотого, обильно орнаментованого тла, нераз по мистецьки мальовані краєвиди, горячий кольорит роз'яснює мініатурно-докладно трактовані подробиці, а деякі композиції малюють зівсім свобідно, хоча й певна східня празничність придає тим картинам архаїчної поваги, яку затрачено вже тоді на Заході; цей розцвіт, як кожен розцвіт мистецтва тривав недовго. Небаром почався упадок. Українське мистецтво просякло впливами Заходу ще більше, але були це впливи больонської школи та італійського бароку. Неспокій і манера запанували усюди, а постаті святих чимраз недбайливіше мальовані, викликали вражінне вже тільки з віддалення, тратили свою мистецьку стійність”.

Характеристичне, що мимо великого шуму “святого обурення” викликаного тим сердечним “Вірую” польського “відкривця” українського самобутнього мистецтва, його твердження устоялися до нині. Історіографія галицько-українського малярства, започаткована публікацією Дідушицького, по мимо розмірної чисельності дослідів і розважань не змінила основної думки Дідушицького, хіба що розвіяла висловлені ним сумніви, а для його чуттєвих впливів утворила тривку основу фактів.

В кожному разі, коли мова про Богородчанський іконостас то праця Дідушицького, мимо деяких речових промахів і пересадного теоретизування, до нині ще остає одинокою в своїм роді.

В порівнянню з львівським пятницьким іконостасом, що є твором різко очеркненої доби і стилю, богородчанський іконостас уявляє собою комплекс творів ріжних епох і артистів від XVI ст.

*Іконостас церкви Св. Миколая в м. Бучач.
Світлина 1894(?) р.*

почавши, а на початку XVIII ст. кінчаючи. На жаль одинокий до тепер опис іконостаса, з під пера Дідушицького не може послужити основою стилеві-іконографічного розбору його поодиноких картин. Зараз пам'ятник остає поза границями краю і для досліду недоступний.

Загальна композиційна схема іконостаса – традиційна. Долішній ряд ікон, мабуть найстарший представляється під кожним оглядом найкраще. По середині розкішно різьблені царські врата, як уся архітектоніка іконостаса – барокові, по боках намісні ікони Христа і Богородиці, зображення архангелів на дияконських дверях та храмові ікони – Воздвиження Чесного Хреста та Антонія і Теодозія Печерських. В одвірках царських врат гієратичні постаті св. Василя Великого та Івана Золотоустого. По боках іконостаса прибудовано два вівтарі – Успення Богородиці з ліва і Вознесення з права. В різьбарське обрамування поодиноких ікон і царських воріт вправлені мініатурні медальони. Горою першого поверху тягнеться традиційний ряд “празничників” з овальною “Тайною Вечерою” по середині. Другий поверх займають зображення апостолів з Христом-царем по середині. Над Христом медальон з Богородицею-Орантою, над апостолами – зображення пророків у бароково-компонованих рамах. Цілість завершує Розп'яття з предстоящими.

Молодий український маляр-візантиніст Микола Федюк застановляючись над авторством Богородчанського іконостаса говорить на одному місці: “Застерігаюся проти можливих закидів коли скажу, що малював його монах зі Скиту Манявського Михайло Козелев. Кажу виразно: може це і сфінговане навіть назвище, не маємо ніякого певного жерела, не знаю,

котрі ікони віднести до його роботи: я інтересувався пам'ятником і отсе занотував в тих часах, як звичайну чутку. Але чомусь приходиться мені на думку цей монах, що замкнений добровільно в мурах монастиря, і мимоволі иньший подібний, що жив на переломі XIV і XV ст. у Фльорентії: Фра Анжеліко, цей покірний і чутливий мрійник, що теж далеко від світового гамору жив візіями і, співаючи псалми, малював ангелів і рай; святих; таких самих як він, зворушуючи-непорочних і щирих”.

На всякий випадок творцем іконостаса є українець, бо прим. “не міг апостолів малювати поляк, ані чоловік з дальшого північного сходу, ані маляр з Балкану, ані з Атосу. Ніяк не міг поляк, ані загалом західній артист – так добре знати східної традиції, ані чоловік Сходу – західного мистецтва, щоби так свobodно порушатися, щоби з тих двох світоглядів таку чудову вивести цілість. І поки з закамарків вишпирається, чи був це монах Козелев, чи хто иньший, сама фактура говорить про національне походження іконостаса”. Останнє цікаве тим, що теперішньому поколінню мало відомо про мистецтвознавчу творчість Миколи Федюка, і це було б одним з перших свідчень про авторство Іова Кондзелевича, яке було введено в науковий обіг [17].

Стосовно фотографії іконостаса з церкви Св. Миколая в м. Бучач, слід зазначити, що це один з найцікавіших і на даний момент найменш досліджений з українських іконостасів. Михайло Драган датував його 1743 р. на основі візитаційних записів з відділу латинських рукописів ЛНМ у Львові [18]. Володимир Вуйцик на основі архівних документів та припущень Мечислава Гембаровича авторство іконопису цього іконостаса приписував визначному українському майстру Василю Петраховичу з жовківського осередку середини XVIII ст. [19].

Завершуючи, слід сказати, що два нововіднайдені візуальні матеріали ще вимагають додаткового розгляду та вивчення, особливо стосовно проведення порівняльних досліджень з матеріалами Юліана Макаревича у фондах графіки Львівського історичного музею поряд з детальним оглядом історії пам'яткоохоронних та реставраційних процесів у Галичині з середини XIX – початку XX ст, але як історичні документи вони варті вже зараз посісти гідне місце у файлах майбутніх дослідників.

1. Deluga W. Rozwój badań naukowych nad sztuką cerkiewną na przełomie XIX i XX wieku // *Zachonioukraińska sztuka cerkiewna. Dzieła – twórcy – ośrodki – techniki*. – Łancut. 2003. S. 74 – 81.

2. Іконостас церкви Воздвиження Чесного Хреста з монастиря Скит Манявський. Альбом-каталог / Автори проекту М. Откович, В. Турецький, С. Кубів. – Львів., 2005.

3. Мисюга Б., Откович М. Богородчанський іконостас: реставрація, пошуки, знахідки. // *Київська церква*. – 2000, № 5 (11). – С. 102. (П'ять офіційних кореспонденцій до грона консерваторів у Відні від подібної установи у Львові. ЦДДА у Львові. – Ф. 616, – Оп. 1. – Спр. 114, Арк. 3).

4. Галицька брама. Богородчанський іконостас. 1998. № 6 (42).

5. Національний науково-дослідний реставраційний центр. Львівський філіал. Бюлетень. Інформаційний випуск. – Львів – № 1 (1), 2000.

6. Іконостас Воздвиженської церкви Скиту Манявського. Каталог виставки відреставрованих ікон. Тематичний збірник Святопокровського жіночого монастиря Студійського Уставу. Випуск 5. – Львів. 2000. – С. 53.

7. Див. у фототеці НМ у Львові фото з альбому “Богородчанський іконостас”. №№ ФТ 4515, 4516, 4525.

8. Юліан Макаревич (1854 – 1936), живописець і графік. Автор настінних розписів у візантійській лінійно-плоскостній стилістиці в інтер'єрі греко-католицького собору в м. Станіславі (1899 – 1905). 1901 – 1904 – проектував і виконував настінні розписи головного читального залу Наукової Бібліотеки Львівського Національного університету ім. І.Франка. Проектував для І. Левинського декоративні живописні композиції. Див. Бірюльов Ю. Мистецтво львівської сецесії. – Львів: “Центр Європи”, 2005. – С. 184, 385. Іл. / – С.88 – 89/.

9. 10.09.1888 р. учасники з'їзду “Археологів польських і руських”, прийняли ухвалу про внесення цього об'єкту до списку пам'яток державного значення.

10. Откович Т. Історія створення, вивчення та реставрації // Іконостас церкви Воздвиження Чесного Хреста з монастиря Скит Манявський. Альбом-каталог. / Автори проекту М. Откович, В. Турецький, С. Кубів. – Львів., 2005.

11. *Dzieduszycki W. Ikonostas Bohorodczanski // Przegląd Archeologiczny*. – Lwow, 1886.

12. Скит Манявський і Богородчанський іконостас / Збірник національного музею у Львові. – Жовква.: Печатня ОО. Василян, 1926. – С. 24.

13. Karolczak K. Mecenat kulturno-naukowy Włodzimierza Dzieduszeckiego (1825 – 1899) // Львів: місто-суспільство-культура. Збірник наукових праць. Том 3. спец. Випуск Вісника Львівського університету. Серія історична. – Львів: ЛДУ ім. Ів. Франка, 1999. – С. 316 – 332.

14. *Katalog wystawy Archeologicznej i Etnograficznej we Lwowie 1885*. – Lwów: Instytut Stauropigiański, 1885. Bez pagin.

15. Провідник по виставі краєві у Львові з особливим оглядом на відділ етнографічний і на павільон Руських народних товариств. – Львів: НТШ, 1894.

16. Голубець М. Начерк історії українського мистецтва. – Львів 1922. – С. 209 – 215.

17. Федюк М. Военні писання на тему мистецтва (Уваги до V розділу “Нарисів з Українського мистецтва М. Голубця”) // *Шляхи*. 1917. – С. 338 – 344. З цього джерела довідуємося принагідно, що на шпальтах цього журналу М. Голубець публікував свої “Нариси” з 1915 р.

18. Драган М. Українська декоративна різьба ... – С. 118, 132. Прим. 114.

19. Вуйцик В. Краснопуцанський іконостас Василя Петраховича // *Записки НТШ*.

Том ССXXXVI. Праці комісії образотворчого та ужиткового мистецтва. – Львів, 1998. – С. 408 – 416. (С. 412).